

PODER E PARENTESCO EN PONTEDEUME (1877-1936). O MÉTODO DA XENEALOXÍA ENTRELAZADA

David Castro Pérez

Antigamente os lazos familiares tiñan unha enorme importancia. Posibelmente moitos lembren a antiga sociedade eumesa co seu trafego patriarcal, os seus abundantes fillos formados en cuadrillas de nenos que xogaban nos xardíns de Lombardero, as nais faladeiras vixiantes á saída da escola, ou os homes no casino falando das súas cousas... A familia era un “todo” que encadraba os seus membros en función da idade e do sexo, nun proxecto económica e sentimentalmente común.

Lembremos tamén a gran rivalidade familiar que existía antes, traducida nos frecuentes alcumes que se lles daban ás persoas para identificalas a unha casta, os chismes da vida social, e esa estratificación social que se derivaba no xeito de vestir e de falar. Daquela había que estar ben arroupado familiarmente para sobrevivir socialmente, o que obrigaba a empregar disciplinas que hoxe nos parecen duras, especialmente significativas para a muller, cuxo tabú sexual se tornaba fundamental para a consanguinidade da crianza e a transmisión do patrimonio hereditario.

Era indispensable adquirir unha mentalidade viril e maternal xa dende nenos, nun reforzamento da disciplina patriarcal que incluía, por que non recordalo, aquelas historias que hoxe nos parecen simpáticas, mais enormemente cargadas de simboloxía e de cohesión para o grupo, a mari-manta, as meigas, etc.

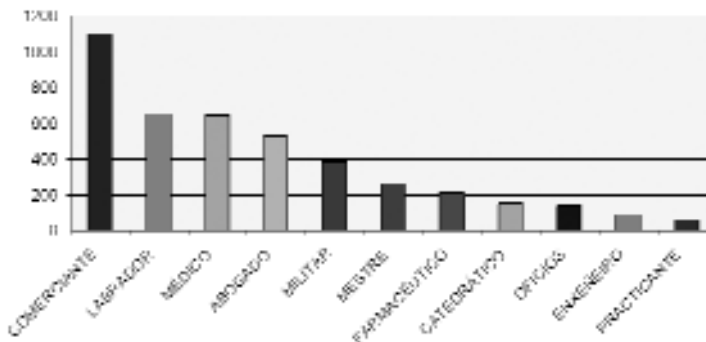
Igualmente os nenos aprendían a manexarse no status e condicións sociais herdados pola familia. ¿Acaso non era diferente a vida dun neno que vivía na rúa ou unha praza Real, fillo de comerciantes e clases profesionais, e dun neno que vivía no Picho, fillo de mariñeiros, labradores, obreiros?¹. Pensemos nesa diferenciación social, nese particular “apartheid” social infantil testemuñado a través do paso pola escola: Os nenos do centro da vila, castelán-falantes, (tal vez) cursando estudos no colexio Luís Vives, e rematando o bacharelato superior para estudar Maxisterio

1. A miña experiencia persoal de seguro que é imperfecta. Mais recordo que non tan lonxe no tempo, na miña nenez, a finais dos 70 e principios dos 80, aínda existía un gran corporativismo entre os nenos de cada barrio, cuxos xogos, cuxa forma de vestir e de falar eran un tanto especiais para cada caso. Existían zonas de influencia, con códigos especiais para cada caso. Daquela as relacións sociais co “exterior” facíanse a través de partidos de fútbol entre os diferentes barrios, a rúa Real, o Picho, Boa Vista, Villanueva, a Estación, etc.; auténticos retos tribais e de catalogación social. Todo isto se modificaba tras o paso “liberalizador” e homoxeneizados da escola, onde se transmitía a sensación medio real e medio falsa da “igualdade de oportunidades”.

ou unha carreira. Por contra os nenos do Picho realizando tarefas artesanais, agrícolas, pecuarias, dificilmente rematando os estudos primarios na escola nacional ou na confraría de pescadores.

Pois ben. Esta visión particular sobre o pasado en clave “familia” e “desigualdade escolar” serviunos para desenvolver un método de investigación histórica, baseado na procedencia social e no parentesco dos nenos. Un método fundamentado nos cursos académicos e as notas escolares, como reflexo das esixencias e necesidades da familia, nun sentido económico e cultural; para ter éxito non só eran fundamental ter cartos senon tamén inculcar determinadas formas de falar, de expresarse, xestos, roles, etc.². De feito estamos a comprobar que detrás das notas que sacaban os nenos influía decisivamente a actuación dos pais, cos seus cartos investidos, pero tamén o exemplo carismático das súas profesións, os lugares de residencia, etc.

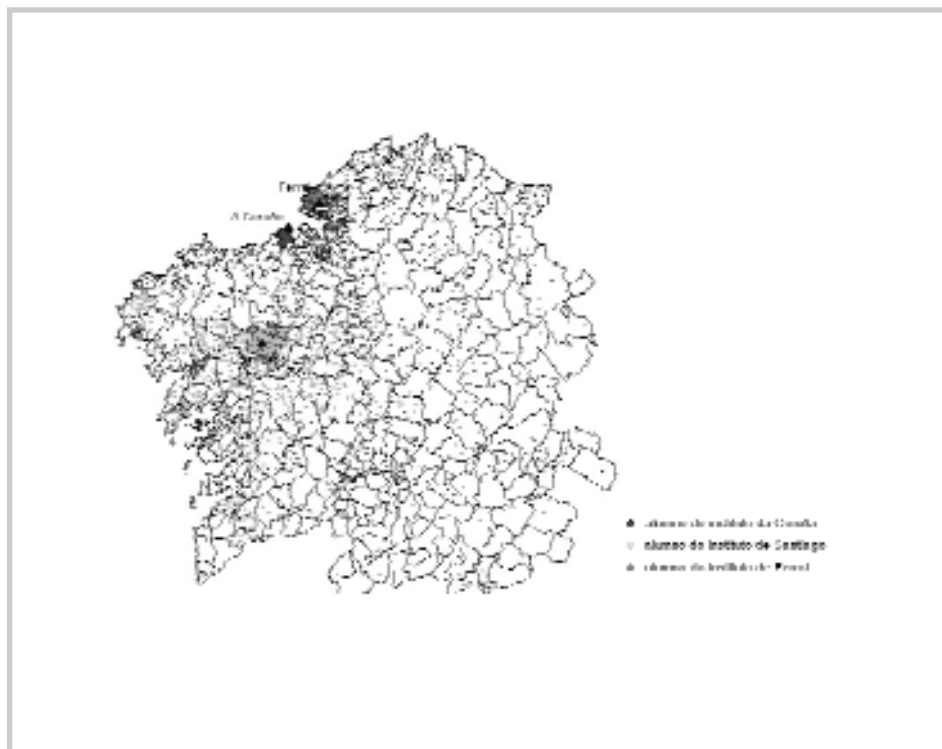
A nosa investigación comeza nos expedientes de bacharelato que o franquismo comezou a centralizar tras o 1939. O noso cometido é des-centralizar a súa pegada académica, facéndoa familiar, reconstruíndo as árbores de parentesco de toda A Coruña, e relacionándoos co patrimonio familiar recollido nos documentos censuais da época: matrícula industrial, contribución rústica e urbana especialmente. Mais neste estudo unicamente puidemos atender os estudantes de boa familia, porque foron os únicos que deixaron pegada en documentos académicos³. Fillos da burguesía, comerciantes, labradores enriquecidos, médicos, militares, mestres, farmacéuticos, catedráticos, avogados, segundo a seguinte proporción⁴.

Profesión dos pais dos estudantes de reválida e irmáns universitarios (1939-1956)

- En 1978 Willis analizou o comportamento dos nenos dunha escola masculina de clase obreira, nos últimos anos académicos e de cara á inserción no mercado laboral, chegando á conclusión de que determinados grupos de estudantes “obreiros” manifestaban un rexeitamento do mundo escolar, evidenciando a falta de identificación familiar cos contidos e prácticas desenvolvidos na escola, diferentes ás perspectivas profesionais dos rapaces. Paul WILLIS (1978) *Aprendiendo a trabajar. Cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de la clase obrera* (Ediciones Akal, Madrid, 1988).
- Non se poden recuperar expedientes de ensino primario, dada a cantidade heteroxénea de colexios públicos e privados, coa súa disparidade de criterios, sen boletín homoxéneo, polo menos até os anos 60. Non obstante si é posíbel recuperar os expedientes de secundaria, en concreto os de reválida universitaria, posto que foron centralizados a partir de 1939.
- Comerciante*=comerciantes, industriais. *Labrador*=labradores e propietarios. *Abogado*= avogados, secretarios municipais, notarios, procuradores, etc. *Militar*= militares, mariños e maquinistas. *Catedrático*= catedráticos e profesores de bacharelato. *Oficios*=carpinteiro, xastre, músico, etc. Fonte: expedientes académicos de bacharelato e universidade 1939-1956, AHUS (Arquivo Histórico Universitario), padróns de poboación, etc.

De feito entre 1939 e 1956 tan só fixeron a reválida uns 5000 alumnos, polos institutos oficiais da Coruña, Ferrol e Santiago (institutos que ademais delegaban noutros colexios, academias ou licenciados privados, como o Luís Vives). Facendo o cálculo, fixeron reválida 300 alumnos por ano, englobando ese territorio marcado polo mapa, correspondente á provincia da Coruña, norte de Pontevedra e parte de Lugo, que englobaba máis dun millón de habitantes en 1940.

Alumnos que fixeron reválida polos institutos da Coruña (1939-1956)

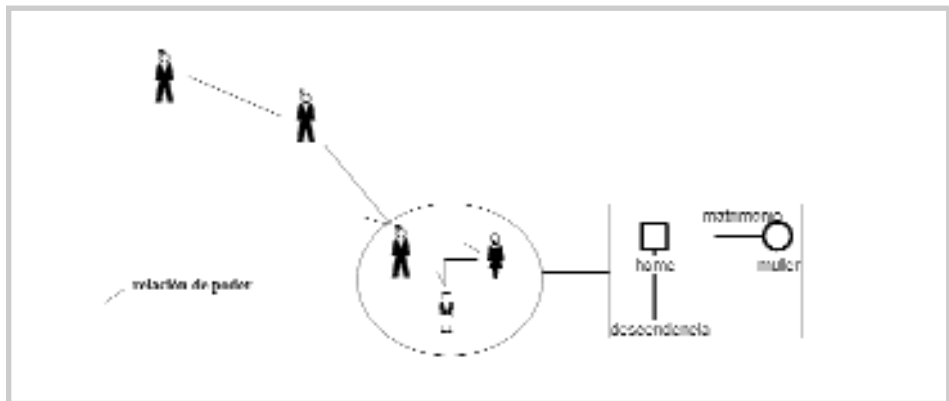
En Pontedeume, 3 ou 4 alumnos por ano, case todos fillos de profesionais e comerciantes da rúa Real, mais algún rico propietario dos arredores. Xa que logo, cuestión de minorías: nenos emparentados xenealoxicamente, procedente na súa meirande parte do ambiente comercial castelán-falante dos centros históricos das vilas e intimamente ligada ao crecemento do Estado e da administración local: crecemento das obras públicas, demanda sanitaria, exército, produtos químicos, leis, escolarización, etc., cunha demanda de oficios liberais cuberta por parentelas cun certo capital económico e de relacións persoais⁵.

5. Na nosa base de datos contamos con apelidos ilustres do Franquismo, a Transición e a Democracia, cuxo éxito débese en boa medida á estratexia familiar: Fraga Iribarne, Fernández Albor, Beiras Torrado, Romay Beccaría, Meilán Gil, Abel Caballero, etc, tamén figuras da sanidade galega, os Bescansa, os Casares, os Cobián, Villanueva, etc., ou tamén herdeiros das grandes fortunas galegas, Fundación Barrié da Maza - Banco Pastor, Herdeiros de Simeón García, Cobelo, Herdeiros de Olimpio Pérez, etc. etc.

1. TEORÍA E MÉTODO

Esta interpretación da historia segue a lóxica dialéctica de Marx: a historia é froito da desigualdade económica, consecuencia última da explotación do mundo material. Que no fondo é parecido ao que xa dixera Adam Smith, respecto á natureza competitiva dos grupos humanos; ninguén quere ser inferior ao seu veciño, e ninguén quere que os seus fillos sexan peores que os do veciño. Mais non facemos uso da “clase social” como concepto dialéctico de análise, polo menos para a realidade galega de 1940. Parécenos máis axeitado empregar grupos de enfrontamento máis pequenos, 10, 15, 20 persoas, que subordinen as identidades políticas a intereses máis sinceros e fondos. Velaí o arquetipo do campesiño galego, que ten enfrontamentos cos seus “iguais” labradores, e non tanto enfrontamentos “de clase” cos habitantes da vila. Pois nós mesmos temos analizado ese arquetipo de campesiño que acumula terra, a vende, e se traslada ao pobo para educar aos seus fillos en castelán. Entón aquilo que guía a vida do campesiño, como tamén a do habitante da vila, é **familia** e *as normas que a rexen*, pero non a clase social.

Falamos de familia como unidade mínima de produción e de crianza, cuxo mecanismo baséase en normas que traspasan as barreiras dos imperios e das “clases sociais”, conceptos de pai, nai, irmán, herdanza... Falamos de familia como motor das accións individuais das persoas, cando estas fan cálculos de integración social e de acumulación económica, na procurara do benestar dos seres queridos. Adoptamos daquela a proposta de Carlos Allones, que relaciona dende unha metodoloxía propia e orixinal as teorías de Darwin, Saussure, Lévi-Strauss, Freud, Marx, Hobbes⁶.

Relación de poder na sociedade patriarcal. Á dereita a lenda que imos empregar

Comenta Allones que a familia xorde da *necesidade social* e do *desexo privado* de conservar a propiedade privada, organizando a produción e a crianza en unidades triangulares [home-muller-primoxénito] baixo o dominio colectivo dos varóns. A familia nace demandada nesas

6. ALLONES, Carlos: *Familia y capitalismo*, USC, Santiago, 1999.

sociedades agrícolas do neolítico, Exipto-Mesopotamia, posuídas de excedentes, e por tanto burocratizadas en actividades máis aló da simple supervivencia; escribáns, transportistas, comerciantes, sacerdotes novos ricos que precisaban dunha estrutura de parentesco que fixera posíbel conservar esas riquezas que se estaban a crear, campos, artesanías, rabaños, xefaturas, etc.

Daquela naceu o patriarcado, baseado (como calquera sociedade de parentesco), no tabú do incesto, e na súa extensión progresiva a todo aquel que tiña unha prohibición sexual cun mesmo, do que naceu o irmán, a irmá, o curmán, o tío, o avó, etc. Non obstante o varón proxenitor, na súa ansia de conservar máis aló da morte as riquezas acumuladas, converteuse el mesmo en titor e representante político da familia, cousa que en ningunha outra sociedade de parentesco sucede, ao separar categoricamente o sexo da convivencia, sendo o titor un compoñente “casto” de dentro do grupo, por exemplo un irmán da nai, un grupo de mulleres, etc.

Mais no patriarcado o pai biolóxico converteuse en pai político, convertendo á súa vez á femia reprodutora na *súa* muller, coidadora dos *seus* fillos, e todo isto co *seu* apelido, e na *súa* casa. O cal sostívose cunha enorme disciplina, e cunha moral especialmente interesada na figura do pai-proxenitor e no tabú sexual das mulleres, responsábeis dos seus embarazos e xa que logo da lexitimidade dos herdeiros. Que fixo que “*estas sociedades patriarcales penalizaran abusivamente con mucha mayor dureza que cualesquiera otras parentales, las relaciones sexuales pre-matrimoniales y extra-matrimoniales o adúlteras de la hembra*”⁷.

O invento pariu a civilización. Resultou de tal potencialidade que se estendeu case universalmente, dando lugar ás sociedades campesiñas europeas, á burocracia eclesiástica, ao dereito romano, ás leis de transmisión de propiedade, ou finalmente ao propio capitalismo. Partindo dunhas premisas claras e sinxelas, adquiridas a través da maduración lingüística: qué é un home/ qué é unha muller. Mentalidade feita *inconsciente*, é dicir, non pensada, senón vivida. Tal e como nos amosou no seu día o sociólogo Carlos Moya, cando estudou ás clases directoras da economía española do século XX:

“Con poco más de treinta años el Conde de T ocupa uno de los puestos directivos del banco X y está casado con la hija de la duquesa de H, hermana a su vez del Duque de L- Sus padres fueron el Marqués de X, miembro del Consejo privado de don Juan de Borbón, y una hermana del Duque de Y, cuya familia tradicionalmente está vinculada al Banco M”⁸.

Moya investigou o comportamento sociolóxico das principais figuras da economía do século XX (deseñadores do INI, tecnócratas do Opus Dei, empresarios do sector eléctrico, comerciantes do téxtil, banqueiros, etc.). E descubriu que todos eles debían ao parentesco o seu alto nivel social

7. ALLONES, Carlos, op. cit. p.96. As grandes relixións monoteístas sosteñen ideoloxicamente as rixidas normas de convivencia triangular (marido-muller-primoxénito). Nese sentido aconsellamos o estudo clásico de Freud sobre Moisés, o *nobel expicio*, relacionando á figura bíblica coa relixión monoteísta dos altos funcionarios expicios, cuxas figuras psicolóxicas, así como as dos grandes mitos de occidente (Grecia, Roma) correspóndense coas neuroses que el atopou na Viena do seu tempo. FREUD, Sigmund: *Moisés y la religión monoteísta*, Biblioteca Freud, Alianza Editorial, Madrid, 2006.

8. MOYA, Carlos: *Señas de Leviatán. Estado y sociedad industrial: España 1936-1980*, Alianza, Madrid, 1994. pp.92-95

e económico; ao cálculo hereditario de pais e avós, aos intercambios matrimoniais, á especial educación da muller, aos negocios colaterais dos tíos e curmáns, etc. En conclusión, as pretendidas regras sociolóxicas que buscaba Moya en pouco se diferenciaban ás dos campesiños minifundistas, e incluso máis, en pouco se diferenciaban ás das míticas personaxes da Biblia.

Mais á altura do século XX os mandatos tribais complicábanse con novas servidumes, consubstanciais ao sistema capitalista. Novas leis que, por exemplo, obrigaban ás castas refinadas e nobiliarias a acomodarse ao Estado e á Empresa, no senso de lexitimar os seus grandes *postos herdados* a traveso de *títulos académicos*.

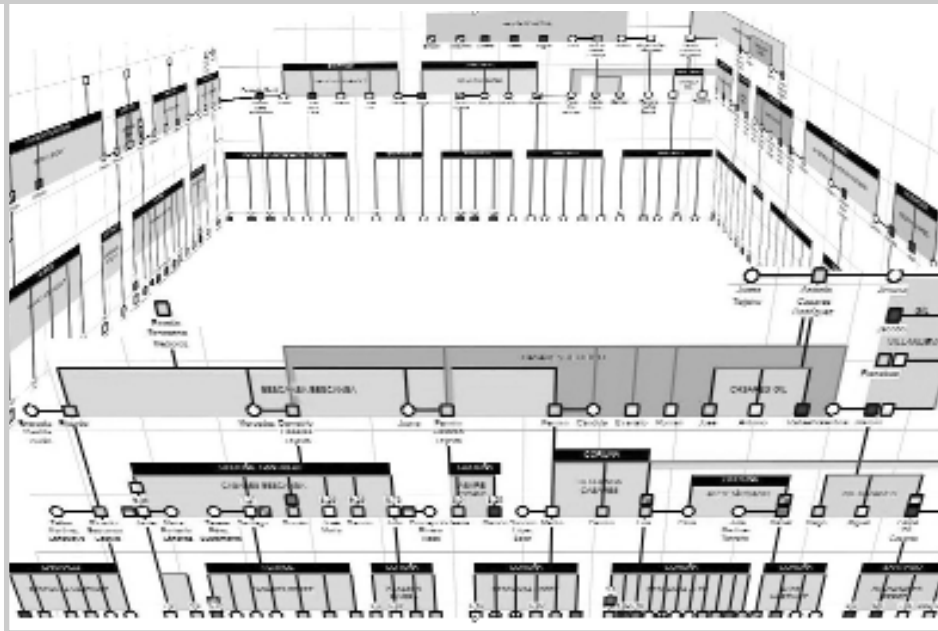
“el conde de T, con sus estudios de Derecho en Madrid y Economía en Cambridge, dispone de una formación académica ideal para legitimar objetivamente su posición en el Banco, que por lo demás está perfectamente legitimada en términos tradicionales por su específico espectro de relaciones familiares”

No noso particular sistema –os institutos coruñeses, os puntiños do mapa-, observamos que até o mellor farmacéutico da Coruña cos mellores materiais e o mellor laboratorio precisa que cando menos un fillo aprobe o bacharelato e a carreira universitaria, para poder transmitirle o oficio e mais a empresa familiar. Ou “presentarlle” un estudante de Farmacia algunha filla, para que el reproduza o capital simbólico e económico da saga, como veremos para o caso de Santiago Botas Blanco, para a “Farmacia de Arriba”, en Pontedeume.

De aí a demanda familiar de colexios privados, academias, pensións en Santiago, burocracia universitaria, etc. etc., do cal se favoreceron igualmente os varóns segundoxénitos, que cobran a súa *herdanza educativa*, con vistas a obter un título legal e uns coñecementos lexitimos para curar, receitar apócemas, falar en público, permitir o acceso ás leis, etc. O que leva o pícaro servilismo da palabra “DON” coa que os paisanos antecedían nobiliariamente o nome do avogado, do notario, médico, farmacéutico, profesor, e incluso do mestre.

Mais a estratexia familiar estivo detrás disto. Nas alianzas ininterrompidas entre comerciantes, banqueiros, propietarios, indianos, militares, mariños, avogados, secretarios, notarios, profesores, catedráticos, farmacéuticos, arquitectos, médicos, etc., configurando as *500 familias galegas* que se disputaban absolutamente todos os ámbitos da vida liberal, grazas á súa especial visión do parentesco e das restricións matrimoniais. Non se trataba dun dominio efectivo de clase, senón dun **dominio familiar**, de casta, que só a posteriori obrigaba a *adoptar* comportamentos de clase, por exemplo, seguindo as restricións matrimoniais propias da burguesía⁹. E sabémolo porque os estudantes universitarios da posguerra eran precisamente iso, o resultado filial de alianzas matrimoniais producidas simultaneamente por toda a xeografía galega, como se ve no mapa para os institutos coruñeses: Ribeira, Padrón, Outes, Santiago, Noia, Muros, Ordes, Carballo, Coruña, Betanzos, Pontedeume, Ares, Fene, Ferrol, Ortigueira... Un encabalgamento de parentesco ininter-

9. Alianzas matrimoniais, e por tanto patrimoniais, sucesivamente entre castas A? B? C? D? E. Pero dicimos que é un dominio familiar, e non de clase, porque a casta C coñece a B e a D, pero non así a A e a E, *das cales pode ser incluso rival*, como se aprecia nalgúns episodios de enfrontamento e represión da II República maila Guerra Civil.

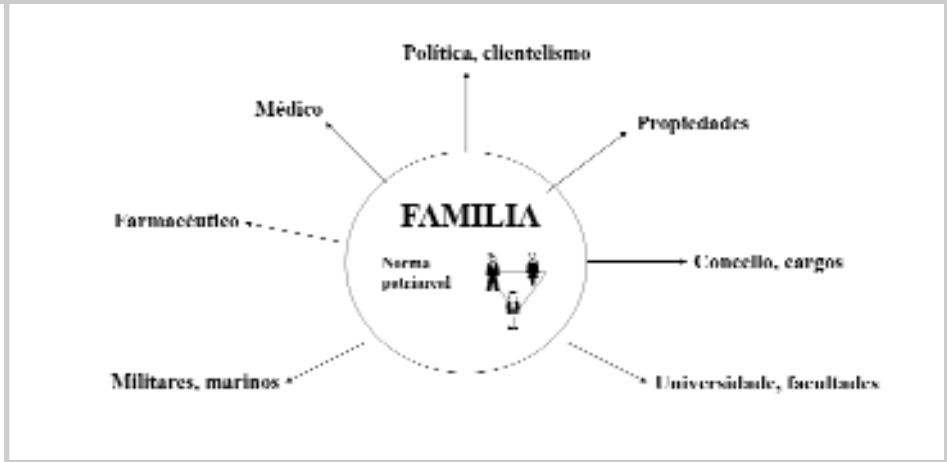
Árbore 1. Abaixo os alumnos, arriba o seu parentesco entrelazado, un castelo de naipes, unha cúpula de parentesco. A estratexia matrimonio-patrimonio fai que algunhas familias establezan cruzamentos enormemente complexos, como este que aparece en primeira fila, de 3 irmáns con 3 irmáns, no caso dos Bescansa e dos Casares, cun total de 30 carreiras de Farmacia, e polo tanto con centos de herdeiros que espallaron farmacias e outros negocios por Galicia. Elaboración propia a partir dunha consulta na matriz de datos do proxecto de investigación.

rompido, onde casar dentro da propia rede de amizade e parentesco era todo. En palabras de Valle Inclán, un “espectáculo oligárquico”¹⁰.

A ideoloxía liberal dinos que a historia é froito do esforzo individual (“*fixenme a min mesmo*”, “*partin de cero*” ...). Mais non é certo, nin tan sequera hoxe. Razón pola cal nós propoñemos este esforzo entre o individualismo dos persoeiros e a abstracción das grandes estruturas socioeconómicas. Nós propoñemos examinar con microscopio a estes grupos parentais relevantes, a traveso dunha *xenealoxía entrelazada* baseada nunha matriz de apelidos familiares ligadas ao seu patrimonio, un método que pode ser exportábel a outras ramas das humanidades, e por suposto ser aplicábel aos estudos históricos. De tal forma que unha soa matriz de datos ten a potencialidade de explicar as relacións campo-cidade, a mentalidade da muller, a empresa familiar, o poder local, a universidade, a represión, os lobbys económicos, o nepotismo, o caciquismo, ou refacer este mesmo artigo escollendo as árbores familiares de Camariñas, poñendo o caso.

Os vellos non eran nada parvos cando preguntaban: “*e ti de quen es?*”

10. La Voz de Galicia, 14-07-1931, p.1: “Cómo juzga Valle Inclán el momento actual” Valle-Inclán refírese ás eleccións a cortes, acusando o dominio electoral de oligárquico. E así era, efectivamente, quen controlaba a rede clientelar gañaba as eleccións. Mais non se decataba de que el mesmo era un produto desa rede oligárquica, posto que o seu parentesco viña de casta nobiliaria e de pazo, de clases reinvestidoras en carreiras liberais, por parte de nai, por parte de pai, por parte da muller, e por parte de fillos, familias con secretarios, licenciados en dereito, medicina, etc.

A familia non se define por un oficio, un lugar, unha ideoloxía, un lugar concreto, senón pola instrumentalización deses accidentes nun proxecto de parentesco, rexido pola norma patriarcal, isto é, as categorías de idade e de sexo: o home na reprodución económica do dominio (xa que logo, titular das propiedades e os oficios), mentres que a muller na responsabilidade da crianza.

CACIQUISMO

En 1940 o xogo patriarcal da vila e da cidade estaba plenamente capitalizado, tralos efectos liberalizadores do século XIX na anquilosada economía feudal. Aquilo foi o punto de arranque para **novas estratexias para a cohesión familiar**, orbitando cada vez máis en torno aos cartos, e xa non tanto en torno á produtividade da agricultura e gandeiría, alí onde nacera o patriarcado. Daquela xurdía a necesidade oligárquica de prover os homes das redes de parentesco dunha educación universitaria, de empregos, profesións potentes, cargos institucionais, etc.

Pero esa relación oligárquica -entre iguais, entre as familias co máis alto poder adquisitivo- obrigaba a profundar nas redes de parentesco veciñais -cara abaixo -, pero non a través de matrimonios desiguais, que podían ser deshonorosos especialmente para as fillas, senón a través de relacións sociais de entendemento coas castas dos pequenos comerciantes e propietarios de vilas e cidades. Entón a familia oligárquica exercía unha presenza constante no *poder municipal*, dada a súa ampla demografía e reparto de bens entre fillos: cargos de inspector médico, farmacéutico municipal, secretario municipal, deputado do distrito, catedrático no caso da universidade, etc.. Precisaban acceder ás alcaldías, ás presidencias, deixando, a medida que pasaba o tempo, este papel a terceiros, a familias que manexaban electoralmente, a cambio de prebendas administrativas, postos municipais, licencias de obra, arranxo de rúas e camiños, etc. De tal xeito que nun pobo como Pontedeume a rede de noivados e amizades estratéxicas podía abarcar a toda a poboación. E o mesmo pasaría cos fillos: o fillo do alcalde sería amigo, do fillo da gran tenda de ultramarinos, que iría a clases de guitarra co fillo do farmacéutico, que sería mozo da filla do médico, etc.

De aí a sociabilidade característica destas xentes, protagonistas da vida social ... ¿oficial? do pobo: conxuntos de música, bandas, saídas de picnic, reunións en centros sociais, comidas de

homenaxe, romarías, “match” de fútbol, casino, etc.. En Pontedeume temos o terreo labrado grazas aos traballos de Xosé Paz Fernández acerca da música e da poesía populares, o carnaval, as actividades folclóricas representadas habitualmente nas principais rúas ... e na praza Real. Espazos sociais moi simbólicos, ao tratarse dunha sociabilidade que tiña tradución na organización e composición do poder municipal.

Para entender esta dinámica hai que retrotraerse á lei municipal de 1877, vixente ata a ditadura de Primo de Rivera, que organizou a composición do poder municipal dun xeito case definitivo: alcalde, tenente alcalde, concelleiros, e secretario non electo (funcionario opositor a partir de 1924). Que, unha vez incorporado o sufraxio universal masculino en 1890, non fixo máis que institucionalizar as formas de poder tradicional, e implicar a toda a poboación nas redes de clientelismo relacionadas coas eleccións, sendo frecuentes en toda España as corporacións municipais con apelidos combinatorios: ABCD, BCAD, DACB ... Entón o caciquismo era iso, un propietario, un comerciante que chegaba a un determinado nivel económico e social, e daquela “tiña que estar” na cousa pública, porque pagaba moitos máis impostos que os demais, e porque a súa familia (xeralmente numerosa) precisaba deses contactos políticos para poder labrar o seu futuro socioeconómico. Aquilo desenvolvía o acordeón clientelar, e coma se un dominó se tratase facía caer as restantes familias, en diferentes escalas económicas, partindo dende os centros de negocios, no caso de Pontedeume, a rúa Real¹¹.

Tratábase dun sistema de reciprocidades. De feito os máis ricos facían a mesma función benfeitora que facían, por poñer un caso da mesma época, os “capos” de familias sicilianas de

Calle Real: totalmente soportada. En torno ao concello se instalaban as principais familias vinculadas ao capitalismo, profesionais das letras e das ciencias, propietarios, e en especial comerciantes cuxos negocios precisaban deses soportais para acoller aos clientes contra a chuvia (un concepto de Socioloxía Urbana de Carlos Allones)

11. Rúa Real, eixe da vida económica da vila. 43 das 47 familias censadas en 1924 tiveron relación co poder municipal: Calvo Patiño, González-Villamil, López Lence, López Rodríguez, López Torre, Prego Punín, García Novoa, Salvadores Alonso, Salvadores Casal, Lamas Rey, Lamas Ríos, Barro Barra, Allegue del Río, Cuiña Placer, Portal Portal, Allegue Salgado, Allegue Santos, Prado Rivas, Díaz Rosado, Pena Ferro, Lage Roberes, Fonte Fernández, Corral Meirás, Rosado Punín, Pardo Tenreiro, Saavedra Paadín, Sierito Iglesias, Viñas Brage, etc. sen contar cos apelidos das rúas accesorias, Inmaculada, Praza do Conde, etc. (Padrón de habitantes de 1924).

EE.UU, salvando as distancias, no sentido de que suplían funcións que non podía ou quería exercer o Estado. Daquela adoitaban ser persoas picaramente respectadas, e picaramente dadas á filantropía, con exemplos en Pontedeume na “restauración” do mosteiro de Caaveiro por parte de avogado Pío García Espinosa, (inda que para o seu uso privado), a escola fundada polo empresario de curtidos Agustín Tenreiro, ou a santificación de médicos e farmacéuticos municipais como benfeitores das clases populares, caso do propietario de botica Leonardo Díaz Rosado¹². etc.

Con todo habería que diferenciar entre os primeiros anos da Restauración, nos que unicamente estes caciques e máximos contribuíntes formaban parte das corporacións, e os inicios do século XX, nos que o abanico da representatividade estaba moito máis aberto. De feito co transcorrer dos anos formáronse bandos políticos que discrepaban das estratexias caciquís, inda que eles mesmos tiñan a súa razón de ser nas redes de amizade e parentesco. E coa chegada da II República complicouse aínda máis o crebacabezas clientelar existente. Porque partindo dunhas premisas individuais de participación política (listas abertas, organizacións políticas, sindicais, dereito á folga, etc.), a militancia foi sistematicamente familiar, cando menos en Pontedeume, onde a esquerda empregou as mesmas trampas electorais que empregou a dereita¹³.

En Pontedeume a militancia mesturou os sentimentos familiares coa *identidade* política, porque existía un enquistamento da estrutura familiar tradicional, ademais dunha baixa instrución escolar (a educación sempre foi o primeiro obxectivo dos gobernos republicanos) que facía que o “*ti de quen es*” se convertese en “*ti de que cor es*”, destapándose a violencia das normas patriarcales. Certo que detrás de todo se achaba o contexto político internacional, mais a crise económica xurdida do crack do 29. Non obstante nós pensamos que algo tiveron que ver as cuestións familiares ligadas ao económico, o reparto da propiedade privada feito no século XIX, as desamortizacións e as relacións sociais e familiares que saíron delas, o clientelismo coma sistema político-social e a violencia entendida como un feito natural. Lóxico é que as identidades totalitarias prenderan tan forte, inda que como escudos combate para o enfrontamento. Caso do “fascismo”!?, para nós unha simple máscara para competir e restaurar as relacións de poder tradicionais; a orde, a propiedade, a relixión, ante a revolución socialista ... De tal xeito que a burocracia “moderna” da

12. A filantropía é consubstancial á estratexia patriarcal, porque non existe aínda unha “sociedade de benestar” supervisada polo Estado máis a empresa. Daquela as familias máis ricas fan doazóns á colectividade en beneficio do equilibrio do sistema, por conta propia e tamén pola presión familiar asociada. En Pontedeume temos testemuños dende a súa propia fundación, a partir das “doazóns” dos Andrade (convento dos Agostiños, etc.), ou xa no século XIX os grandes negociantes da fábrica de curtidos Pardo-Tenreiro, a principios do XX os García Novoa, etc.

13. Clientelismo na dereita, o caso dos “Montero Leira”, pescadores reconvertidos en armadores, exemplo da simbiose e mutualismo existente entre familias “de clase popular” e caciques. Ramón foi concelleiro durante a ditadura de Primo de Rivera, mentres que Miguel foi concelleiro do Partido Radical de Pío García Novoa durante a II República, e fervente portavoz dos intereses clientelares dos García Novoa e Prego Punín. En medio de corporacións esquerdistas el defendeu unha construción “ilegal” de Gonzalo Prego Punín (AMP, actas 27-5-1933 / 12-6-1933 / 5-1-1935), presionou para a xubilación do médico socialista Antonio Corral Meirás (AMP, 20-2-1932), e loitou pola a concesión de farmacia municipal para Santiago Botas Blanco (AMP, 22-5-1932 e 4-6-1941). Porém, a esquerda tamén fixo uso masivo das redes clientelares, como se observa na depuración de funcionarios eumeses tras as eleccións de 1936, ou de cara a esa propia vitoria electoral, fundamentada na loita caciquil e nos “pucherazos” masivos en decenas de vilas coruñesas, entre elas Pontedeume (roubo de urnas, falsificación de firmas, suborno, substitucións, chantaxe clientelar)...GRANDÍO SEOANE, Emilio: *Años de guerra, Via Láctea*, A Coruña, 2000.

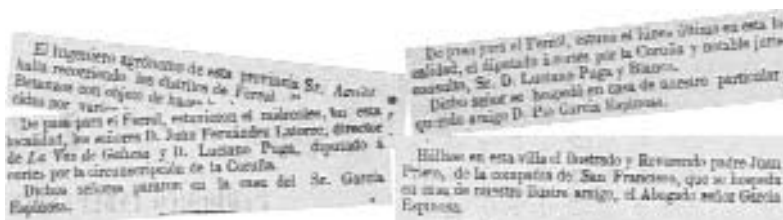
Falanxe resultaba ridícula ante a estrutura organizativa das “vellas” institucións de poder, o exército, a Igrexa, os poderes económicos bancarios, a hidroeléctrica, etc. etc.

CASTA “A”. PÍO GARCÍA ESPINOSA. A “DEREITA”

Pío García Espinosa era o típico “personaxe importante” chegado a un pobo, como tantos e tantos profesionais liberais e universitarios espallados por toda España e toda Galicia, ano tras ano, na construción do Estado Liberal¹⁴. Sendo avogado en 1877 instalouse en Pontedeume, non tardando en casar cunha rapaza de boa familia, mergullándose de cheo nas tramas clientelares que daban acceso ao poder municipal. A familia da dona era posuidora de enormes propiedades, como corresponde aos inversores desas desamortizacións das propiedades da Igrexa, auténticos “pelotazos” económicos do século XIX. De feito el mesmo remataría por comprar os bens xa desamortizados do mosteiro de Caaveiro para reconstruílo –con capela e panteón familiar–, conseguindo as pertinentes licenzas canónicas para exercer misas privadas nel¹⁵.

Pío foi o iniciador dunha saga de caciques¹⁶. Pois xa a fins do século XIX temos constancia (grazas ao xornal *El Eume*, financiado polas elites económicas do pobo) de que pola súa casa pasaban a noite importantes personaxes da vida política coruñesa, que viaxaban á Coruña e a Ferrol. Un costume típico da época. Que daquela introducía os fillos no bo sendeiro profesional.

De feito os herdeiros varóns de Pío fixeron todos carreira, Román foi deputado e gobernador civil de diferentes provincias, Pío foi presidente do Colexio Provincial de Farmacéuticos, e

Recortes de El Eume. Fins do século XIX

14. Como foron, de feito os seus irmáns: José (Dereito 1866-1874) Jesús (Dereito 1869, 1873), Benito (Farmacia, 1872-1877), mais o propio Pío (Dereito, 1863-1873)
15. O arcebispo de Santiago concedelulle o padroado a el e os seus sucesores. Ao morrer, Pío sería enterrado no mosteiro. LUGILDE, Carmen, e CORREA, José F.: *Don Pío García Espinosa e o breve renacer de Caaveiro*, Cátedra, nº 3, Concello de Pontedeume, 1993, p. 201-212.
16. A partir dun momento dado o termo cacique empezou a ser empregado como arma arboladiza. Nós prescindimos dese carácter despectivo, do mesmo xeito que os paisanos buscaban no médico, avogado, empresario, etc. a esa persoa con influencias que podían *regalar* unha medicina, colocar a un fillo ou que podía acoller a algunha filla como serventa. Dito doutro modo, a propia condición social dunha persoa rica e con vida social obrigábao a *vestirse* de cacique e exercer como tal. [*Cacique*: 2. fig. Persoa que, amparándose nunha situación social, profesional, etc., de privilexio, exerce ou controla o poder político para concederlles favores aos seus protexidos ou a quen se somete á súa autoridade e actuar por vinganza contra quen non o fai. *Na aldea non se facía nada sen o consentimento do cacique.* (Dicionario en rede da Xunta de Galicia)]

Luis exerceu de empresario local na xestión de propiedades e negocios. Pola súa banda as fillas de Pío casaron con importantes personaxes da zona, Teresa emparentou coa casta dos *Fernández Murias* de Cabanas, e Cristina, con Gonzalo *Prego Punín*, máximo contribuínte de Pontedeume, e máximo contribuínte da cidade da Coruña en 1940. Un enlace de campañas que remarcou a boa relación existente entre as dúas liñaxes, fundamentada na crianza dunha casta moi forte, defensora da propiedade privada e dos negocios propios¹⁷.

Fagamos notar que os Prego Punín eran outra casta cacique, como recordaba un mestre entrevistado en 1989:

“Había los famosos Pregos, el notario, que era un hombre que tenía gran aditamento sobre la comarca, era el cacique el que movía un poco los hilos (...) sin tener cargos políticos, ni eran alcaldes ni concejales, ni nada, ahora influían en que fuera alcalde o que fuera concejal fulano o mengano, movían los votantes a favor de uno o de otro y aquí como caciques de derechas estaban pues Ramiro Prego y su hermano don Gonzalo, que se dedicaban a, pues hacían, hacían muchos favores y como hacían favores al paisanito iba a ellos, acudía a ellos y ellos los buscaban, quien les prestase dinero, buscaban recomendaciones, y a la hora de las elecciones votaban por quien decía don Ramiro”¹⁸.

Os *García Novoa* e *Prego Punín* mantiñan á súa vez unha relación especial cuns veciños comerciantes da rúa Real, os *Salvadores Casal*, compañeiros de partido na Unión Rexional de Dereitas da II República, cuxas contas levaba en Pontedeume Antonio Salvadores Alonso¹⁹.

En 1932 a farmacia que tiña a casta, (a de Pío, a “farmacia de arriba”), quedara sen herdeiros directos, nin tampouco farmacéuticos na saga aos que traspasar a herdanza. Aquela farmacia recibíuna por circunstancias *familiares* Cristina Prego García, como dote e traspaso, ao casar simultaneamente cun *farmacéutico* emparentado cos Salvadores, o ferrolán Santiago Botas Blanco. Daquela este home recolleu a responsabilidade da reprodución económica e simbólica da casta dos García Novoa, na “farmacia de arriba”, suceso transcendental, como veremos posteriormente. E non parou aquí a cousa; anos máis tarde o empresario Enrique *Botas Blanco*, establecería unha relación económica cos descendentes de Luis *García Novoa*, na xestión do cine teatro “Coliseo”, e así sucesivamente, mesturándose continuamente os intereses económicos co parentesco.

17. Vémosto no apoio notarial de Ramiro *Prego Punín* a Pío *García Novoa*, con vistas a que este fora o farmacéutico municipal de Pontedeume, como así sucedeu, efectivamente, no ano 1924 (PAZ FERNÁNDEZ, Xosé: *Apuntamentos da sanidade eumesa*, Cátedra, nº11, Concello de Pontedeume, 1993, p. 209-234). Vémosto tamén na exitosa defensa patrimonial que en 1934 fixo o propio Ramiro Prego Punín sobre unhas importantes herdanzas de Cristina Novoa Vázquez, viúva de Pío García Espinosa, que foron denunciadas por terceiros, (ARG , Audiencia Territorial, 328-34), etc.

18. Entrevista nº 90, ano 1989, fondo HISTORGA

19. Así aparece como testigo da boda da sobriña do empresario eléctrico Agustín Ríos Carreiras (*La voz de Galicia*, 21-11-1934). Bodas como arquetipo das reunións sociais estratéxicas. Por exemplo, sabemos que estas castas teñen relación cos Varela Paz, (Gumersindo, teniente coronel da guardia civil, fillo predilecto da vila tralo alzamento de 1936), porque o seu irmán Fernando Varela Paz, médico municipal e xefe da Falange en Neda, aparece como testigo da boda de Román Prego García (*La voz de Galicia*, 15-12-1936), etc.

Precisamente os Botas e Salvadores eran especialistas en mesturar o parentesco cos negocios, manexando en beneficio da propia casta as diferencias de sexo e idade²⁰. Falamos de maragatos e comerciantes leoneses, dos que viaxaban a Asturias e Galicia no século XVIII e XIX, fundando compañías comerciais. Procedentes case todos da vila de arrieiros Castrillo de Polvazares, deixaron na súa diáspora capitalista centos de descendentes na Coruña e en Ferrol, e secundariamente pequenos comerciantes en Pontedeume. Emerxentes empresarios e industriais, con decenas de negocios de viño, coloniais, ultramarinos, transporte, médicos, avogados, hospital, inmobles urbanos²¹.

Pois de toda esta maraña, os García Novoa, os Prego Punín, os Botas e Salvadores, etc., saíron sistematicamente sagas de estudantes con títulos liberais: Bacharelato, Maxisterio, Dereito, Medicina, Farmacia, Ciencias ... (non en van grazas aos seus fillos –estudantes- temos desenredado este parentesco). E froito desa necesidade de establecer xogos de reciprocidades cos de abaixo e relacións oligárquicas cos iguais, militaron homoxeneamente en partidos de Dereita, dende o partido conservador de Cánovas, até a Falange de 1936, no caso dos Botas e Salvadores.

- Manuel Punín Paz: Alcalde 1881.
- Román García novoa: Concelleiro, alcalde e deputado conservador, gobernador civil en Burgos, Oviedo, Valladolid e San Sebastián nos anos 20.
- Pío García Novoa: Presidente da Unión Republicana 1931.
- Luis García Novoa: Empresario, organizador de funcións a beneficio da “Cruzada nacional”.
- Gonzalo Prego Punín: Alcalde en 1912, concelleiro nos anos 10, 20 e 30, membro da comisión xestora franquista en Pontedeume e na Coruña en 1936.
- Ramiro Prego Punín: Notario en Pontedeume, e concelleiro na corporación franquista en 1936. Notario da Coruña nos anos 40.
- Gaspar Prego García: Xuíz instructor nomeado en decembro de 1936.
- Román Prego García: Voluntario FET-JONS, Centuria López Cortizas, Aragón (recrutamento 1940)
- Nicolás Barro Barra: Concelleiro conservador (anos 10 e Ditadura de Primo de Rivera).
- Ramiro Barro Lage: Corporación franquista de 1941.
- Jerónimo Barro Lage: Xefe local da FET-JONS en 1941.
- Antonio Salvadores Alonso: Tenente alcalde 1926, banqueiro da Unión Rexional de Dereitas 1931.
- José Salvadores Casal: Voluntario das FET-JONS (1939).
- Antonio Salvadores Casal: Concelleiro franquista nos anos 60.
- Tomás Salvadores Casal: Concelleiro franquista nos anos 50.
- Santiago Botas Blanco: FET-JONS.

20. Para atender ás estratexias parentais dos Botas e Salvadores, a miúdo endogámicas (irmáns con irmáns, etc.): RUBIO PÉREZ, Laureano: *Botas y Salvadores. Una casta, un linaje, una familia de arrieiros maragatos entre los siglos XV y XIX*. Gráficas Gama, León, 1995.

21. Francisco Botas Salvadores, propietario en Ferrol de vivendas en: rúa Villamil (números 1, 2, 3, 4 e 6), rúa San Pedro (números 39 e 51), rúa Frutos Saavedra (números 89 e 165), rúa General Aranda 72, rúa Pardo Bajo 7 e lugar de Joane (Serantes) pagando unha contribución de 41000 pesetas (ano 1940). Gregorio González Botas, propietario de almacenes, transporte e artigos de limpeza; 20000 pesetas de contribución industrial. Andrés González Botas, médico cunha clínica con 30 camas, o edificio da rúa Galiano 1 e unha vivenda na rúa Calvo Sotelo 1, 85000 pesetas. Tomás Blanco del Río, vinos generosos mais carros de trasporte, etc., etc.

O carácter corporativo dos Botas e Salvadores perdura pasados os anos. Investigando a traveso da rede descubrimos que Enrique Botas Blanco, empresario e industrial ferrolán, irmán de Santiago, foi nomeado en 1990 patriarca dos Botas na xuntaza “La tribu de lo Botas” que reúne cada 5 anos a centos de descendentes Botas e Salvadores en Castrillo de Polvazares.

Publicidade do programa das festas. Os negocios da casta, un clásico da publicidade dos anos 40. Situada a 4 ou 5 metros do concello, ao igual que as súas residencias.

CASTA “B”. ANTONIO DÍAZ “ZAMORANO” BURGOS. A “ESQUERDA”

Outro caso de “personaxe importante” chegado a un pobo foi o de Antonio Díaz Burgos, “Zamorano”, procedente dunha familia liberal de Ortigueira, que se instalou en Pontedeume para montar unha farmacia en 1873. O que máis tarde se chamaría a “Farmacia de abaixo”.

Pois Antonio, ao igual que Pío García Espinosa, foi *inevitavelmente* cacique. Emparentou cunha casta local de ricos propietarios, exerceu de alcalde do bando liberal e concelleiro, membro da comisión de beneficencia, e participante destacado das festas patronais, corais e demais acontecementos lúdicos. E, ao igual que Pío, deixou decenas descendentes, en especial farmacéuticos, que mantiveron unha estreita relación coas sagas de médicos eumeses, da beneficencia, e da universidade compostelá.

Pero de novo xurdiu o mesmo problema, as limitacións demográficas do poder e do liderado, que fixo que estes descendentes foran quedando fora de xogo, adquirindo unha *mentalidade de grupo*, ante o dominio oligárquico dos García Novoa e Prego Punín. Motivo polo cal estableceron alianzas con outras castas liberais, adoptando as ideoloxías e identidades rexeneracionistas, tan de moda a principios do século XX, como o Rexionalismo, ou o Agrarismo, representado politicamente por Solidaridad Gallega. E as instrumentalizaron por cuestións domésticas, fundamentalmente porque eran as opostas ás dos García Novoa, aos que pretendían botar, en condicións políticas favorables, por exemplo no goberno liberal reformista de Canalejas (1910-1912), cuxa convocatoria electoral dera bos resultados aos agraristas doutros lares²².

A fronte de combate tiña o seu fito no xornal *Ecos del Eume*, xurdido a principios de século: azote do caciquismo, como se definía a si mesmo e defensor “liberación” do campesiño galego, inda que obxectivamente non menos elitista que *El Eume*, ao cumprir boa conta do apartheid social da vida social eumesa, os bautizos e matrimonios relevantes e as reunións sociais de etiqueta. Para nós representaba máis ben unha alternativa familiar á hexemonía dos García Novoa e da súa clien-

Ecos del Eume (anos 1912-1918). Crítica sistemática dos “caciques” conservadores, Román García Novoa e Gonzalo Prego Punín, e defensa dos candidatos da parentela propia, coma Carlos Pardo Rodríguez, un avogado herdeiro dos Pardo da industria de curtidos. Obsérvese neste collage o financiamento do xornal, recadado a través de círculos de amizade e parentesco, incluso cunha muller dos Pardo capitalizando un negocio.

22. Non obstante só temos constancia da presenza destas xentes en 1890, con Antonio Díaz Burgos “Zamorano”, Juan Sardiña Silvar, Rodrigo Pardo González ou médico Antonio Corral Meirás, algúns dos cales aparecerían na II República, ou senón os seus fillos.

tela política. Razón pola cal elaboraban artigos realmente dirixido ás clientelas políticas castelán-lectoras do centro do pobo, de novo veciños e amigos, *homes* ante todo, e de novo con tendencia a emparentarse. Aí figura a seguinte xeración, Leonardo Díaz Rosado “Zamorano” anunciando o seu laboratorio farmacéutico, o seu futuro xenro, o avogado Rodrigo Álvarez Pardo -optando ao secretariado do concello eumés-, o curmán deste Carlos Pardo Rodríguez -facendo carreira no Partido Liberal- o parente Antonio Corral Meirás, *médico municipal*, o fillo deste Joaquín Corral Francesch - *médico* cirurxián en Ferrol- e mais o irmán deste -e futuro *médico municipal*- Antonio Corral Francesch, e mais o compañeiro de facultade deste -e futuro *médico municipal*- José Allegue del Río, etc.²³.

Este grupo contaba con 16 médicos, 4 dos cales foron inspectores municipais de Pontevedra e por tanto cunha clara influencia social entre as familias populares, dependentes da beneficencia municipal tanto como da *filantropía* innata á sociedade caciquil. Mais os médicos que fixeron carreira de profesor na universidade de Santiago, os Villanueva Díaz, Villanueva Corral, Goyanes Álvarez. E a carismática farmacia dos Zamorano.

E de novo, unha militancia política homoxénea, máis ou menos confusa a finais do século XIX, inda que definida pouco a pouco en corpúsculos parentais situados na sanidade eumesa, en partidos de esquerda.

- Antonio Díaz Burgos, “Zamorano”, alcalde liberal, 1880.
- José Francesch Carrillo, concelleiro principios de século.
- (...)
- Leonardo Díaz Rosado, “Zamorano”, socialista, presidente da UGT.
- Rodrigo Álvarez Pardo. Secretario de Ares, Esquerda Republicana.
- Carlos Pardo Rodríguez. Concelleiro anos 10 e 20, influente de esquerdas.
- José Allegue del Río. Comité Republicano Socialista.
- Antonio Corral Meirás. Comité Republicano Socialista, etc.
- José Goyanes Cedrón. Presidente Deputación Provincial da Coruña, 1934.

Chama a atención que xa en 1881 existira certo conato de enfrontamento político e económico, entre o farmacéutico e ex-alcalde Antonio Díaz Burgos “Zamorano” e o farmacéutico e novo alcalde Manuel Punín Paz (árbore 3)²⁴.

Trinta anos despois o enfrontamento consérvase, como vemos reflectido no xornal *Ecos del Eume*.

Finalmente na II República se incrementa dramaticamente, como imos comentar de cara á rivalidade entre a farmacia de Leonardo Díaz Rosado “Zamorano” e a farmacia do Botas, a farmacia de arriba mais a farmacia de abaixo, 50 anos de “rifi-rafe”. En absoluto cousa excepcional,

23. Tamén podemos atopar ao funcionario xurídico Valeriano Villanueva, realmente o único que deixou por escrito un pensamento político orixinal e elaborado, relacionado co catolicismo social, centrado nos cambios dende abaixo na produtividade agraria. Pois aquí escribiu algúns dos seus artigos de “Un labrador a la moderna”. Os seus descendentes farían vida en Santiago, sen facerse notar na vida política eumesa.

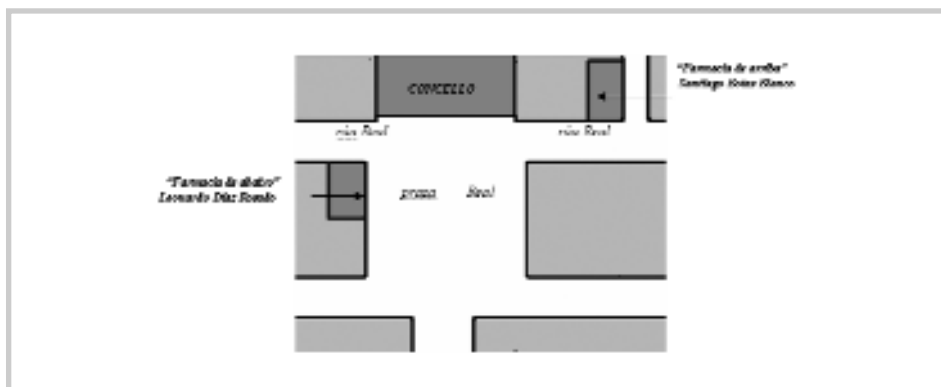
24. En 1881 o delegado de gobernación botou ao alcalde Antonio Díaz Burgos “Zamorano” e outros dous, tras o que saíu elixido alcalde Manuel Punín Paz, ante as protestas dos sancionados nas sesións seguintes. PAZ FERNÁNDEZ, Xosé: op. cit., 1993, p. 209-234.

posto que o mesmo ocorría noutros concellos e mesmo nas institucións, caso da universidade com-postelá²⁵. As ideoloxías, os cargos, as alianzas, os negocios, cambian, pero non así a estratexia de cohesión patriarcal, que é a mesma para todos.

ENFRONTAMENTO E COMPETENCIA ENTRE AMBAS CASTAS. REPRESIÓN

En 1932 morreu Pío García Novoa e quedou vacante a praza de farmacéutico municipal. Recordemos que o seu negocio fora traspasado a Santiago Botas, pero non así a municipalidade do mesmo, que tiña que ser gañada por concurso público. Daquela os concelleiros republicanos de esquerdas votaron un concurso público para a praza de farmacéutico municipal, ante a oposición sistemática dos concelleiros de dereita, da Alianza Republicana do falecido Pío García Novoa. Abriuse entón unha rivalidade feroz entre ambas as dúas farmacias por acumular o maior número de receitas, para logo ir ao concello a cobralas, e levar certa vantaxe diante do competidor²⁶.

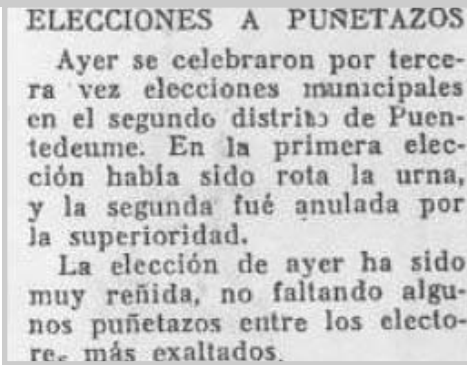
A “farmacia de abaixo” de Leonardo Díaz Rosado converteuse entón nun centro social afín ás esquerdas, de tertulia e de bulicio social, típico da II República. Sendo o seu propietario moi popular dentro do pobo, especialmente pola súa fama de “boticario dos pobres”, liderado e *filantropía* xa estudados por Juan Sobrino, Manuel Domínguez e Xosé Paz. Pola contra a “farma-

Centro da vila.

25. Observamos o caso dos catedráticos de universidade Varela de la Iglesia, da Institución Libre da Ensinanza, sancionados en 1875 por non cumprir as disposicións de lei sobre ensino. Sesenta anos despois algúns dos seus descendentes seguirían sendo catedráticos vinculados á Institución libre da Ensinanza, e algún sancionado en 1936, caso de Vicente Varela Radío. De novo unha casta con matrimonios cruzados, múltiples combinacións parentais, importantísimos negocios, unha proximidade ao poder político na universidade e nas institucións do Estado. Nese sentido temos constancia dun permiso concedido polo concello de Pontedeume en 1920, para que o médico municipal José Allegue del Río puidera acudir a Madrid a escoitar unha conferencia, na compañía do doutor Varela Radío, inda que non consta cal dos Varela Radío era. (AMP, Acta 2 de febreiro de 1920)

26. Dende 1932 e en interinidade ambas farmacias funcionaron como municipais, tendo lixeira vantaxe na acumulación de receitas a farmacia de Leonardo Díaz Rosado. As actas municipais falan dun concurso público sempre atrasado, e dunha división do concello en torno ás dúas candidaturas. Os concelleiros de esquerda sistematicamente a prol de Leonardo, e os de dereitas a prol de Santiago Botas.

“Elecciones a puñetazos” La Voz de Galicia, 24-6-1931. Durante a II República non se convocaron eleccións municipais. O que si houbo foron repetición das eleccións que convocara Alfonso XIII, nos distritos onde houbera irregularidades. Caso de Puentedeume, onde organizouse unha nova liorta na primeira repetición do segundo distrito, no momento de entregar a documentación no Xulgado (Causa criminal, ARG 234-21) Na segunda repetición membros dos dous bandos políticos (daquela ORGA e Unión Republicana) encirraronse nunca pelexa, ante o cal o presidente da mesa se negou a firmar a acta. Finalmente o poder municipal quedou moi equilibrado, con lixeira vantaxe para as esquerdas, desactivada en momentos excepcionais como outubro de 1934 (cesamento de concelleiros de esquerdas) e reactivada en momentos excepcionais como Febreiro de 1936 (cesamento de concelleiros de dereitas).

cia de arriba” significouse como símbolo do poder dos Prego. E posto que fora adquirira *como dote* do matrimonio con Cristina Prego García, o seu dono, Santiago Botas Blanco, quedou obrigado a perpetuar ese símbolo e esas relacións de forza e de parentesco *vestido de cacique*, inmiscíndose na “política” de 1936. Aquilo non supuña máis que a fricción aberta e declarada entre dúas sagas que historicamente levaban rifado polo liderado social e económico no pobo, á beira das cales se aliñaron outras familias relativamente importantes.

O problema destas rivalidades familiares, máis propias de “Rancho O.K. Corral” ou “Bonanza” (empregados de farmacia que saen a espiar entre os soportais, para ver quen entra e quen sae da farmacia do veciño, etc.²⁷), foron as circunstancias políticas nas que se viron envoltas, que as superaban amplamente. Falamos dos problemas de orde público da II República, os acontecementos de outubro de 1934, as eleccións de 1936 e finalmente o levantamento militar.

Daquela vivíase moita tensión no pobo. Tanto que en 1936, antes de que se derramara unha soa gota de sangue, os montes de Monfero e a Capela xa se converteran en refuxios ante as posibles represalias, seguindo as tradicionais rutas dos escapados en quintas. Alí fuxiron os dereitistas ante as normas radicais que estaba a adoptar o goberno da Fronte Popular (cesamentos, expropiacións tras a sublevación en África) e alí fuxirían os esquerdistas ao entrar as tropas sublevadas, o 23 de xullo de 1936²⁸. Unha situación que se repetiu noutros pobos galegos e outras rexións ocupadas rapidamente polos militares, caso de Estremadura. O 18 de xullo escapaban os dereitistas, mentres que a chegada das tropas significaba a fuxida e represión dos esquerdistas²⁹.

27. Declaracións en 1937 dun falanxista de Puentedeume, auxiliar na farmacia Botas: “*desde la casa de sus suegros veía las entradas y salidas, y todo lo que sucedía en el Ayuntamiento y en la botica de Leonardo Díaz*”. SOBRINO CEBALLOS, J. e DOMÍNGUEZ FERRO, M., *Apuntes para un estudio da represión franquista en Puentedeume: a execución do boticario Leonardo Díaz Rosado*, Cadernos do Ateneo Eumés, nº 3, Puentedeume, 2005.

28. GRANDÍO, Emilio: “Ecos de violencia”, CÁTEDRA, *Monografía, Puentedeume na II República 2*, Concello de Puentedeume, 2006, pp.8-12. No tocante á xestión do goberno da Fronte Popular, chama a atención a ambición nos proxectos municipais: sanción e despidos de funcionarios da anterior corporación, incautación de 3 cemiterios, proxecto de 2 portos embarcadoiros en Boebre e Centroña, proxecto de mercado municipal, arranxo de diferentes rúas, biblioteca, libros, novas escolas, material de oficina, etc.

29. Estamos a insistir que a estratexia familiar non ten cor, nin ideoloxía, nin negocio, nin bando, e o mesmo pasa nas súas formas máis virulentas. A represión adquire un sentido o 18 de xullo de 1936, e o oposto o 25 de xullo. Do mesmo xeito, adquire un sentido na Barcelona 1936 e o oposto na Barcelona de 1939. A mesma impunidade acontece na España “nacional” como na “roja”, sendo os “paseos” cotidianos e indiscriminados.

Durante a República temos constancia igualmente de denuncias por lesións, presentadas neste caso por destacados elementos da dereita e das súas clientelas³⁰. Ademais dunha casuística criminal moi relacionada cos delitos de orde pública e liortas familiares. Supoñemos entón que as fuxidas aos montes eumeses tiveron unha connotación de medo ante a oportunidade que se presentaba de airear os rancores de identidade ideolóxica mesturados con eses rancores “de casta” acumulados durante anos. De feito a represión estivo vernizada de denuncias a terceiros, intereses patrimoniais, e castigo dos líderes carismáticos. Caso do propietario da “botica de abaixo” Leonardo Díaz Rosado así como seu cuñado e co-tertuliano Rodrigo Álvarez Pardo, ambos encarcerados e asasinados polo procedemento do “paseo”. Á parte das consabidas sancións e castigos impostos aos colaboradores de Fronte Popular³¹. Fora de Pontevedra, Vicente Goyanes Álvarez sería inhabilitado polo Colexio de Médicos de Madrid, o seu irmán José Sería separado momentaneamente da Universidade, ó igual que Ulpiano Villanueva Castro, xa nos anos 40.

Nese sentido parécenos interesante dar conta dunha entrevista que atopamos a última hora no fondo HISTORGA da Universidade de Santiago. Que parece confirmar na práctica os resultados “de sangue”, “de parentela” que nós esbozamos un pouco como hipótese. As declaracións refírense a feitos acontecidos o día de Santiago Apóstolo, 25 de xullo de 1936, dous días despois da entrada das tropas nacionais. A anécdota refírese a unha borracheira protagonizada polos (fuxidos?) dereitistas, desafogando as tensións vividas nos últimos días, mentres na rúa comezaban os fusilamentos.

(Contrastar coa Árbore 2, os Prego e outros)

30. Lesións a José Prego Meirás, fillo do notario Ramiro Prego Punín, 12 Marzo 1934 (ARG, 2432-31), sabotaxe con dinamita a unha embarcación do ex concelleiro e armador Ramón Montero Leira, 18 agosto 1931, (ARG, 2384-27), agresións físicas ao concelleiro de dereitas Miguel Montero Leira, 10 de Marzo de 1936 (ARG, 3361-21).

31. Tamén nos consta, a traveso das sesións municipais, das dificultades económicas e presións sociais que atravesou a familia dos “Zamorano”, da que formaba parte a cuñada de Leonardo, Erundina Díaz Brage, que vivía na mesma casa. En Novembro de 1936 pediu axuda ao concello para ingresar ao seu marido no manicomio de Conxo, institución supervisada medicamente por un parente, José Goyanes Cedrón, da dereita compostelá. (AMP, Acta do 28 de novembro de 1936, expediente de Beneficencia Municipal por demencia e pobreza). Incluso, e segundo recollen Sobrino e Domínguez a “farmacia de abaixo” sufriu unha tentativa de incendio ante a insistencia do farmacéutico Eugenio Naviera Quintiá por seguir competindo á praza de farmacéutico municipal, que dende 1937 se lle adxudicou en interinidade a Santiago Botas Blanco, e definitivamente a partir dos anos 40. SOBRINO CEBALLO, J. e DOMÍNGUEZ FERRO, M., “Apuntes para un estudio da represión franquista en Pontevedra: a execución do boticario Leonardo Díaz Rosado”, *Cadernos do Ateneo Eumés*, nº 3, Pontevedra, 2005.

Pero hai casos estraños. O médico municipal Antonio Corral Meirás tiña precedentes de enfrontamento con diferentes corporacións e concelleiros “conservadores”. En 1926 abriuselle un expediente disciplinario por cobro ilegal. En 1932 tivo un durísimo enfrontamento verbal co dereitista Miguel Montero Leira, polas presións recibidas para se xubilar, ante o cal el acusou a Montero Leira de conspirar contra a República (AMP, 20 de Febreiro de 1932). Mais non nos consta que estes médicos republicano-socialistas pasaran tantos problemas coma outros militantes da Fronte Popular, que perderon a vida ou andaron escondidos en zulos e fragas. Posibelmente foron multados, ou presionados dalgún xeito, posto que pediron excedencias en 1937, mais non temos investigado este tema. O que si sabemos é que tanto Antonio Corral Francesch (fillo) como José Allegue del Río elaboraron os certificados que libraban de ir á fronte de guerra a dous fillos de Gonzalo Prego Punín, en colaboración co médico Constantino Amado Cagiao. Falamos de Gaspar, con epilepsia, e Gonzalo Prego García, con anquilose de cóbado dereito. É moi posibel que non haxa nada “raro” neses certificados médicos, pois moitos fillos de dereitistas destacados si que foron á fronte de Guerra. Mais chámamos a atención que na universidade compostelá teñamos un certificado médico totalmente limpo feito por José Allegue del Río en favor de Gonzalo Prego García.

Ao caso, Antonio Corral Meirás xubilouse pouco antes de morrer, a principios dos anos 40, sendo nomeado médico municipal o seu fillo Antonio Corral Francesch. Mentres que José Allegue del Río morreu en 1960, sendo o seu fillo Antonio Allegue Díaz tenente alcalde da corporación de 1970.

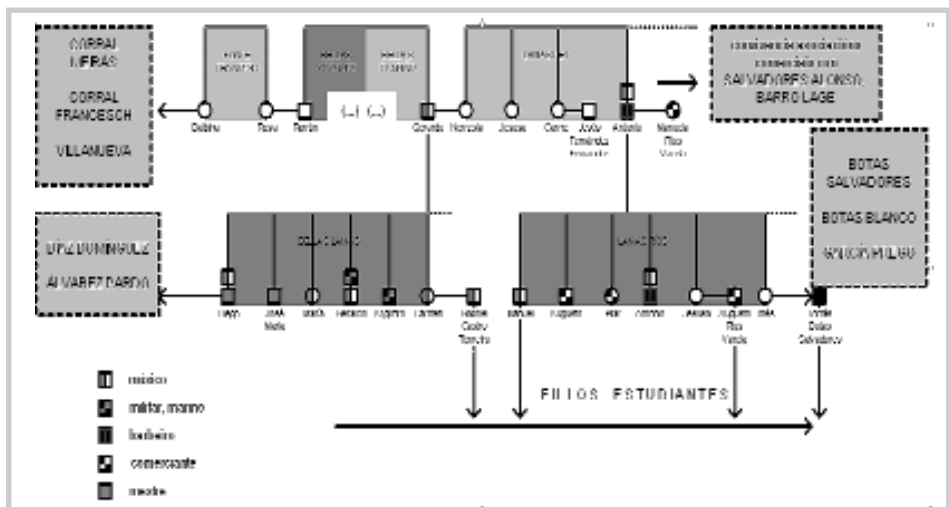
“Estaba yo en la barbería y llegó un señor, Tomás Botas Salvadores, ¡no!, Tomás Salvadores Casal, y ese llegó diciéndome de parte de Santiago Botas (Santiago Botas Blanco) cuánto quería por tocar por la tarde en el Casino, y le dije ¿y cuántos números quiere? pues los tres, tú Diego y otro más, y le dije yo, bueno pues mira a seis duros cada uno son dieciocho duros, somos tres.

“Fue a avisar a Santiago Botas diciéndole lo que quería y viene otra vez ... y yo tenía la barbería llena de gente, y dice, ‘de parte de Santiago que eres un ladrón’. ‘Pues le dices a Santiago Botas, de mi parte (...) que cuanto más tarde más peor va a ser, que le sube un número a cada número que tardes.’”

“y en esto por la tarde me voy al casino y todos me dicen ‘¡oye toca un poquito!, (...) y recuerdo bien que estaba el juez y me dice, ‘¡toca un poco hombre, aunque no sea más que el Claro de Luna’, y yo ‘¡hoy no toco!’, ‘¿pero por qué?’, ‘hoy no quiero ...’ no tengo el gusto de tocar”

“Era el veinticinco de Julio, era Santiago Apóstol, era el santo de Santiago que se llamaba este farmacéutico, Santiago Botas “y Carlos Martínez, teniente de la guardia civil, y los Pregos (Prego Punín, Prego García) todos esos entraron en ese momento que yo iba a salir, me cogen por las escaleras y me dicen ellos ‘de modo que no quisiste tocar’, y les dije yo, ‘no eso no dije que no quería tocar, yo he dicho que valía seis duros por tres personas’ ... Pues me dicen ellos, ‘tu primo no quería cobrar’. ‘Ay sí, pero si mi primo no quiere cobrar yo cobro’”.

“Me llamaron rojo, sí, Santiago Botas: ‘pues tienes que tocar’, y yo, ‘por cojones que no toco, ni tengo las manos manchadas de sangre como las tienes tú’. En esto Santiago Botas me dice ‘¡pues vas a tocar por cojones’ y me cogió así por la camisa, y me la rajó hasta abajo. Bueno, pues quedamos.

Árbore 4. Músicos: os Bellas e os Lamas, no medio das tensións do centro do pobo.

“Yo a Santiago Botas lo iba arreglar todos los días a casa, que teníamos trato de arreglarlo a tal hora ... si pasaban diez minutos él tenía que pagarme igual, aunque nunca pasó tal. Pues al día siguiente tuve el gusto de arreglarlo, y me quiso pagar la camisa (...) Me dijo, ‘tienes que perdonar que yo estaba ayer’ ... ‘sí, ya sé que tenías una borrachera de espanto, y los que venían contigo no te digo nada’. Luego hubo poco comentario, además en la rúa estaban fusilando...”³²

CONCLUSIÓN, UNHA LECTURA SOCIOLÓXICA

Con este artigo pretendemos deixar claras as premisas do comportamento de parentesco, que instrumentaliza as ideoloxías, os cargos ou o que sexa no seu propio beneficio e perpetuación. Grazas ao método da *xenealoxía entrelazada* podemos explicar sutilezas difíciles de cuantificar, como son as redes clientelares, o caciquismo nos concellos, o nepotismo na universidade e na sanidade, ou mesmo a conxuntura bélica como oportunidade política para dar saída ás pulsións patriarcais: incluso a represión tivo que contar coas redes clientelares do pobo.

Mais o noso verdadeiro obxectivo é que o lector se de conta de que estes comportamentos orgánicos son en definitiva os mesmos que mobilizaron á súa propia familia para sobrevivir e progresar noutras épocas, noutro contexto, con outros motivos, pero sempre con regras de competitividade e reparto de roles en función de idade e sexo. Quen máis quen menos meteu a cabeza no seminario e logo se saíu para ser profesor, que máis quen menos colaborou nas prebendas administrativas do concello, ou se beneficiou de influencias familiares para progresar na Garda Civil ou na Armada, ou enchufou a algún parente en institucións públicas, aplicando as estratexias de parentesco que din que o primeiro é a familia. Queremos dar a entender que o perfil individualizado é accidental. A sociedade en abstracto demanda esas implicacións políticas e profesionais: ser médico, ser avogado, ser alcalde, ser de esquerdas, ser dereitas, pero á altura de 1940, ... ¿non acabamos de demostrar que todo esto estaba sometido á disciplina familiar?,

Pregunta: “tras la Guerra, ¿se metieron muchos en la Falange?”

Resposta: “uff, los mismos, todos franquistas, y antes de eso éramos todos republicanos, y ahora somos todos monárquicos”³³.

Daquela o posto asalariado, como tamén a identidade política asociada a unha posición social ou clientelar, son simples *accidentes* que esconden unha obriga familiar “comunitaria” que diría Tönnies. E alí é onde reside a verdadeira esixencia, por exemplo dun varón dos García Novoa, que ten que facerse á forza avogado, notario, secretario, etc. tan só para *cumprir o mandato familiar*. E ten que establecer relacións de liderado caciquil inda que non queira, relacións que perpetuarán os seus sucesores nos cargos municipais, o que os levará ao enfrontamento con aqueles que

32. Entrevista nº 150, 1990, Fondo HISTORGA, USC.

33. Atrévemonos a dicir que o interese familiar explica bastantes actitudes de subordinación pública. Dende a Restauración da Pepa en 1820, a entrada de Espartero en 1851, a proclamación da I e II República, e por que non dicilo, determinados actos franquismo, os balcóns sempre engalanados, as autoridades recibidas, toda unha montaxe e exhibición da rede clientelar local.

pretenden acceder ao poder, establecer o mesmo tipo de relacións, e mesmo coquetear coa desestruturación da sociedade tradicional.

Igualmente seralles necesario criarse nunha relación de superioridade e respecto simbólico, por parte dos paisanos galego-falantes³⁴ que (por exemplo) acoden a pedir un medicamento, con estudada humildade, ou os paisanos que se acompañaban da muller para facerse notar na vida social do cine Coliseo, ou os clientes se poñen o traxe novo para pedirlle uns documentos ao avogado, ou que van xunto ao notario para pedirlle un favor familiar, etc.

A casta precisa igualmente dun control simbólico do espazo, dun edificio central onde poidan mirar cara abaixo e sobre todo ser vistos dende abaixo. O que se verifica no edificio que hoxe en día é sede de Caixa Galicia, construción *encostada* ao Concello, que ten enfronte (ou detrás, segundo se mire) o centro social por excelencia, o Teatro Coliseo García Novoa, e embaixo a “Farmacia de arriba”, negocios ambos da numerosa casta³⁵. Dende os balcóns se divisa igualmente o tráfico da praza Real, a vida social *dos demais*, verificada especialmente polas mulleres, observadoras mutuas e transmisoras da ideoloxía patriarcal a traveso dos chismes. Pois de feito a rapaza que é elixida e dotada para encabezar a Farmacia *no seu marido*, Cristina Prego García, ten que reproducir bioloxicamente unha nova xeración de Pregos, pero tamén tenlles que inculcar aos seus fillos o respecto simbólico que ela mesma aprendera cando nena, especialmente a distinción e respecto con que os varóns adultos eran tratados polos demais. Poñamos de exemplo as palabras de Couceiro Freijomil de cara Pío García Espinosa:

“El señor García Espinosa, al decir de un escritor, ‘convirtió esta obra en el poema de su vida’. Fue un temperamento artístico, un alma delicadamente soñadora ...”³⁶

Estas actitudes de respecto e distinción públicas teñen que ser transmitidas cara adiante. Cristina ten que facerlles ver aos seus fillos as condutas do seu marido e dos seus irmáns homes, recordándolles a memoria dos seus devanceiros, as actitudes de honra, superioridade, amabilidade, carisma, (as que sexan). Pois nunca será suficientemente valorado o papel ideolóxico da muller na sociedade patriarcal e na mentalidade burguesa en particular. A muller cría nenos, lles ensina a lingua “nai”, lles fai madurar a identidade de xénero, pero tamén domina o parentesco, os chismes dos demais, a moral relixiosa, etc. De non ter sido así nunca houbera existido a herdanza, a propiedade privada, a escolarización, os negocios, e en definitiva, o progreso material a moitas

34. É necesario que exista un “aparheid” no idioma, tal e como sucede na diferenza idiomática entre os señoritos terratenentes do latifundio estremeño e andaluz e os xornaleiros que traballan para as súas terras. Alí tamén hai boticarios, médicos, avogados, etc. que viven na praza do pobo e falan diferente. O cal non impide que o cacique empregue a mesma lingua co campesiño, á hora de venderlle unha medicina ou facerlle algún favor. Tamén pode ser “campechano”.

35. Gonzalo Prego Punín, sogro de Santiago Botas Blanco, vive cos seus 12 fillos na rúa Real, número 6. Os seus socios, os comerciantes Salvadores Alonso e os 7 fillos Salvadores Casal viven enfronte, no número 7. De feito case todas as familias comentadas nos árbores familiares viven a escasos metros de distancia, Antonio Lamas Rey no número 8 Nicolás Barro Barra no número 10, Ramiro Barro Lage no número 11, a viúva de Leopoldo Díaz Rosado “Zamorano” no número 12, José Allegue del Río no número 13, Leonardo Díaz Rosado “Zamorano” no número 18, Luís García Novoa no número 21, Antonio Corral Meirás no número 26, os Rosado Fajardo no número 32, etc.

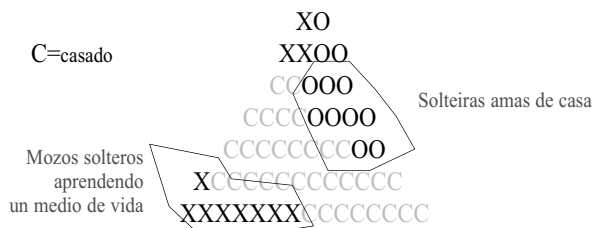
36. COUCEIRO FREIJOMIL, Antonio: *Historia de Pontedeume*, 1971, p.70. O extraordinario é que esa distinción se siga recordando hoxe en día, 100 anos vista: “Don” Pío García Espinosa, no artigo de LUGILDE e CORREA antes citado.

xeracións vista. Os médicos, avogados, políticos, catedráticos, grandes comerciantes, resultan impensábeis sen a competitividade da muller respecto ás demais familias, algo que lles fai incluso sobrepoñerse ás circunstancias da guerra e da represión³⁷.

Pero temos que recoñecer que nunha familia patriarcal é preferíbel ter fillos homes, tan só por unha cuestión de números. Nos padróns antigos sempre hai exceso de mulleres: solteironas, avoas, tías, serventas, etc., *en cada unidade familiar*. Cuestión moi lóxica, posto que a proporción natural de nacementos home-muller 1:1 non ten por que pregarse a unha construción cultural, como é o patriarcado³⁸.

Homes	XO	Mulleres
	XXOO	
	XXXOOO	
	XXXXOOOO	
	XXXXXOOOOO	
	XXXXXXOOOOOO	
	XXXXXXXXOOOOOOO	

No patriarcado o mantemento económico da familia é competencia do home que, antes de casar, aprende un medio de vida, se prepara a través da educación, etc. Daquela, casa máis tarde³⁹.

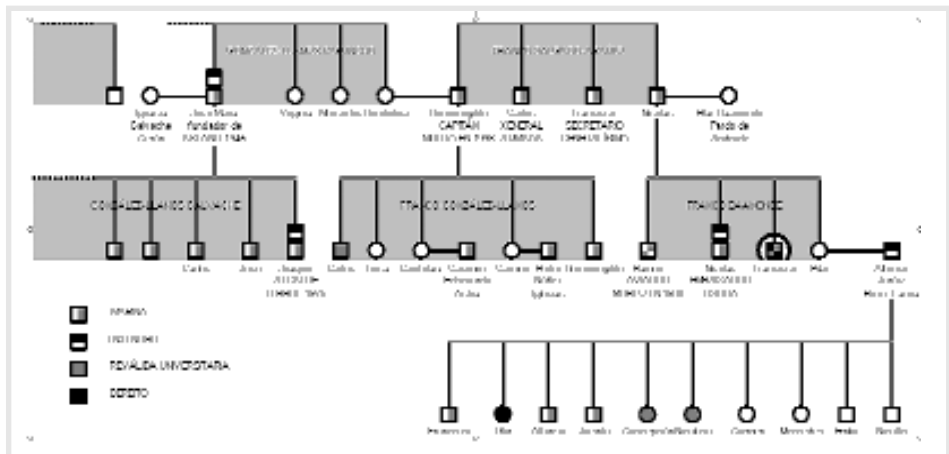
37. No noso banco de datos contabilizamos máis de 200 rapaces de fillos de represaliados, case todos eles fillos de mestres sancionados, e algúns deles fillos de fusilados e paseados. Cuxas familia lograron compensar as perdas, en novas unidades nucleares, tíos, parentes en segundo grao, etc., e recuperar o privilexio para o que naceran os seus fillos. O caso extremo é o dos fillos de Enrique Mazariegos, sindicalista empregado do Banco Pastor (paseado) e Mercedes Romero Abella, mestra (violada, mutilada e asasinada), que fixeron carreira en Santiago, ao ser adoptados por tíos de boa posición económica e social. En Pontedeume o consabido caso de Celestino Sardiña, con 3 parentes directos "paseados" (pai, tío e tío) que estudou en Barcelona e mesmo chegou a ser alcalde. Os fillos de Leonardo Díaz Rosado, que estudaron farmacia en Santiago, sacando Leopoldo adiante a farmacia e conservando o apelativo "heredeiros de Zamorano". Ou mesmo os fillos do malogrado Rodrigo Álvarez Pardo, que fixeron a reválida nos anos 50, etc.. A reestruturación familiar é imposible sen o convencemento das mulleres no proxecto patriarcal.

38. "En poblaciones crecientes en que los hombres se casan más tarde que las mujeres, el número de mujeres solteras puede exceder el número de hombres solteros, independientemente de la mortalidad". KNOLLE, Helmut: *Un modelo demográfico y su interpretación sociológica*, Boletín de Matemáticas, Nueva Serie, Volumen XII, Nº 2, 1995, pp 145-154.)

39. "Los Botas siempre tuvieron muy en cuenta que los hijos debían casarse a partir de los 25 años, mientras que a la mujer la casaban a edad más temprana. La razón era que el varón estaba al servicio de la economía familiar" Laureano Rubio. La saga Botas, Diario de León, 6 de maio de 1995. A cultura cristiá resitúa ás solteiras "improdutivas" dunha forma moito máis conciliadora que as culturas asiáticas ou precolombinas, que practicaban (e practican) a poligamia ou o infanticidio feminino (México, China, India).

Mais as castas liberais suficientemente capitalizadas incorporaron unha **novidade** a esa evacuación do excedente: o currículo feminino⁴⁰. E velaquí o aparente paradoxo, (non tal), de ver como familias colaboradoras na instauración do poder franquista prepararon ás súas fillas para que rematasen sendo mestras ou farmacéuticas. Dadas unhas condicións económicas determinadas; anos 20-40, propagación da sanidade, médicos farmacias, instalación de redes de sumidoiros, escola nacional, etc.. condicións que gozaron as familias “oligárquicas”, as primeiras en ter auga corrente, cuarto de baño, bañeira, luz, etc. O que lles fixo concibir que non tiñan por que seguir mantendo a 2 ou 3 mulleres amas de casa (tías solteiras, avoas viúvas... para o caso xa tiñan serventas), sendo mellor para eles “educar” tamén ás mulleres, para aforrar cartos á familia, como dote e como seguro no caso de solteiría. E así sucedeu, incrementándose dende inicios de século o número de profesoras e sobre todo o número de farmacéuticas, a partires dos anos 20. Antes da II República.

Olo, trátase dunha educación respectuosa coa orde idade-sexo, e cos valores relixiosos e morais. Falamos duns mínimos estudos de maxisterio (con 19-20 anos xa se era mestra), e carreiras curtas en comparanza cos maiores desembolsos dos fillos homes, en carreiras longas como Medicina ou Dereito, optando a bolsas de estudo e estancias no estranxeiro, como por exemplo esas grandes dinastías ligadas á universidade (Baltar, Carreró, Bescansa, Casares, Cobián, etc.), que facían o doutorado en Madrid e integraban na burocracia intelectual e na vida política das principais cidades galegas...

Arbore 5. Familias ferrolás da Mariña. Os Franco pertencían a unha importante casta de mariños instalada nas principais rúas ferrolás. Pilar casara co enxeñeiro cacereño Alfonso Jaráz Pérez-Fariña, e ambos decidiron pasar as tempadas estivais en Pontevedra, na compañía dos seus fillos. De feito Pilar converteuse nunha icona para a dereita local, sendo homenaxeada en repetidas ocasións, tralos sucesos de 1936. Os seus fillos estudarían en importantes colexios (Santiago Apóstolo, por exemplo), especialmente as fillas, a primeira xeración de mulleres que estudaría en serio

40. Un indicador apropiado para a igualación da muller é o das notas académicas, o rendemento escolar. Até ben entrada a reforma Villar Palasí (Colexio Público Arzobispo Rajoy, logo Couceiro Freijomil) as rapazas mantiveron sempre un atraso histórico cos homes, en cursos de repetición. Non obstante nos anos 50 xa existía un pequeno colectivo de rapazas que igualaban en notas aos varóns, debido a esa estratexia patriarcal do currículo feminino, en grupos que progresaban economicamente, estratexia que se ía mimetizando conforme o desenvolvemento socioeconómico dos anos 60 en adiante.

E así sucedeu en Pontedeume. As mulleres de familia liberal tiveron este símbolo de subordinación inalterábel até ben entrado o século XX.

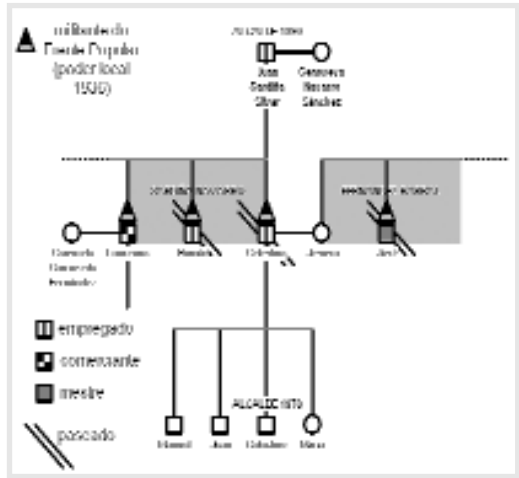

Momento tras o cal a xeración nacida nos anos 20 comezou a financiar estudos ás mulleres, por exemplo na casta dos González Botas, dos Bellas Lamas, Díaz Rosado, Díaz Espada, e significativamente na casta dos ... Franco Baamonde, ¡as sobriñas de Franco!

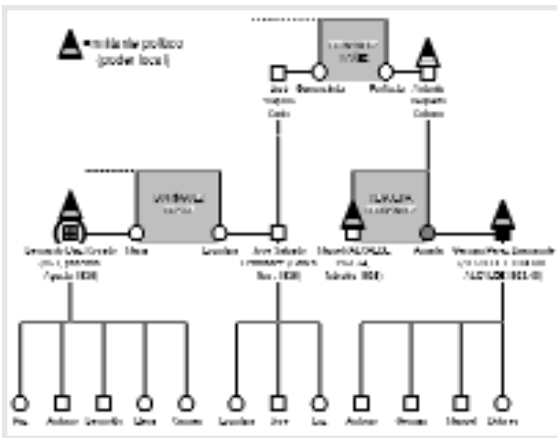
ANEXO

Árbore 6: Os Sardiña

Celestino Sardiña Navarro foi o delegado gubernativo que organizou o concello en marzo de 1936, sendo ao pouco tempo secretario interino do mesmo, despois de ser despedidos os funcionarios dereitistas. O seu irmán Ramón foi membro da corporación monacor, e secretario de Esquerda Republicana. Ambos, empregados de ferrocarril, homes fortes do concello, foron “paseados” o 18 de agosto de 1936, xunto con outros membros de Esquerda Republicana (non así o outro irmán, o comerciante Laureano, pertencente á agrupación Socialista).

Tamén foi “paseado” o cuñado de ambos, o mestre socialista José Ramón Fernández Barral, compañeiro de pelotón do boticario Díaz Rosado o 19 de agosto de 1936.

Árbore 7: Alcalde da República / Alcalde do Franquismo.

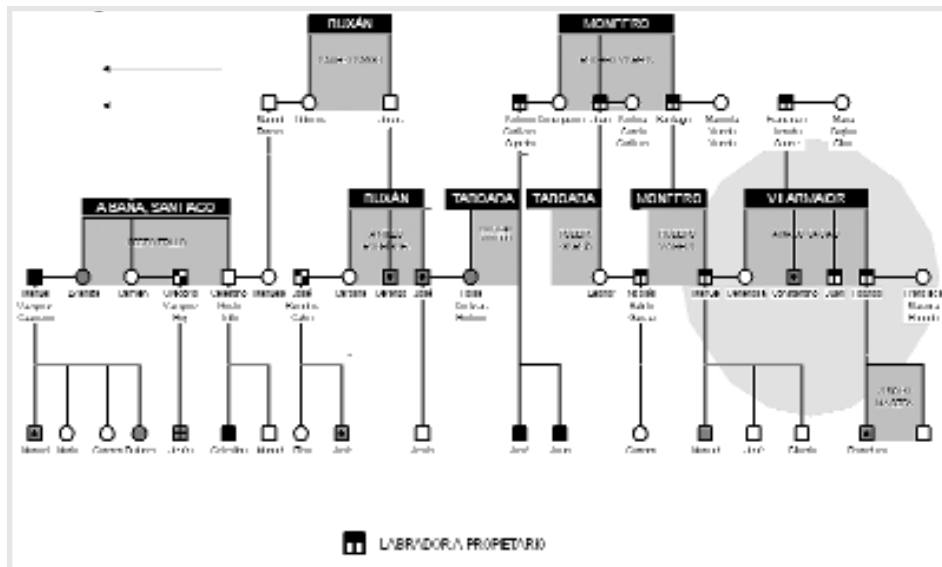
Miguel Regueira Fernández foi alcalde como republicano independente dende 1931 até novembro de 1934, momento no que foi detido por presunta posesión de armas, sendo deposto do seu cargo, xunto con outros 3 concelleiros. En 1936, coa vitoria da Fronte Popular volveu ao seu posto, ao que renunciou por motivos nada claros⁴¹.

Non obstante unha irmá súa, que era mestra, estaba casada co secretario xudicial alacantino Germán Pérez López, que sería concelleiro da corporación franquista, alcalde e tenente alcalde ocasional.

41. “espero que esta corporación tenga la gracia de admitirme la renuncia por considerarme desairado y hallarme en mal ...” Non sabemos se este home supuña o equilibrio entre ambas as redes ideolóxico-clientelares –algo así como un Portela Valladares á eumesa, posto que inmediatamente se designou a clásica corporación monacor de esquerdas. (AMP, Acta Municipal 29 Febreiro 1936)

Daquela temos por un lado o parentesco do seu malogrado primo José cos Díaz Rosado, e por outro lado unha relación política excepcional, proclive como escudo fronte posíbeis represalias.

Árbore 8. Labregos. Os Amado e os Rodeiro.

Se existe un apartheid e un sistema caciquil, este é iniciado polos propios labregos cando buscan o progreso da propia familia e a diferenciación do seu contorno campesiño. Xa que logo a orixe de todas as familia reside no campo - do mesmo xeito que do campo xurdirá o exército de traballadores que contratará ASTANO.

Mais no campo existen fondas diferencias sociais, con centos de labregos que se enriquecen herdando terras a través das melloras, reconverténdose en propietarios e negociantes. Daquela os labregos ricos pasan a educar aos seus fillos en colexios privados, mentres casan ás fillas con extraordinarias dotacións. Sucede así dende o século XVI, e a cachón dende a Revolución Liberal. Non hai saga de músicos, médicos, avogados, etc., que non comece cun campesiño enriquecido, un muiñeiro, un panadeiro, un carpinteiro beneficiado pola estratexia de parentesco patriarcal, combinada coa inversión de capital.

Ese ao o caso do médico municipal Constantino Amado Cagiao, alcalde con Primo de Rivera, do sindicato agrícola católico, e en xeral un influente de dereitas relacionado cos García Nova e Prego Punín. Constantino foi fillo de ricos labregos emparentados nas parroquias Monfero, Queixeiro, Taboada e Vilarmaior. Xa que logo, diferenciado do seu contorno campesiño, e ingresado no parentesco e na dinámica social daqueles que ían á universidade.

FONTES

Arquivo Histórico Universitario (AHUS)

- Expedientes de Bacharelato (1939-1956)
- Expedientes de Universidade (1900-1956).

Arquivos municipais: Santiago, A Coruña, Ferrol.

- Padrón de Poboación 1940.
- Padrón de contribución territorial 1950.
- Padrón de contribución rústica 1950.
- Matrícula industrial 1940.

Hemeroteca:

- La Voz de Galicia. (Eleccións 1931, sancións, depuracións 1936-1938).

Arquivo municipal de Pontedeume (AMP)

- Padrón de poboación. Contribución territorial. Matrícula industrial. (1924, 1940).
- Actas do concello (1880-1950).
- Expedientes de recrutamento a quintas (1930-1940).
- El Eume (1890).
- Ecos del Eume (1906-1918).
- Programa das festas de Pontedeume (1920-1950).

Arquivo do Reino de Galicia (ARG)

- Causas criminais. Pontedeume (1930-1940).
- Audiencia Territorial. Pontedeume (1930-1940).

BIBLIOGRAFÍA

- ALLONES, *Carlos*: *Familia y capitalismo*, USC, Santiago, 1999.
- GRANDÍO, Emilio: *Ecos de violencia*, Cátedra, Monografía 2, Concello de Pontedeume, 2006, pp.8-12
- GRANDÍO, Emilio: *Años de guerra*, Vía Láctea, A Coruña, 2000.
- KNOLLE, Helmut: *Un modelo demográfico y su interpretación sociológica*, Boletín de Matemáticas, Nueva Serie, Volumen XII, Nº 2, 1995, pp 145-154.)
- LUGILDE, Carmen, e CORREA, José F.: *Don Pío García Espinosa e o breve renacer de Caaveiro*, Cátedra, nº 3, Concello de Pontedeume, 1993, p. 201-212.
- MARTÍNEZ, Lupe: *Asociacións políticas e sindicais durante a II República en Pontedeume*, Cátedra, Monografía 2, Concello de Pontedeume, 2006, pp.33-52.
- MOYA, Carlos: *Señas de Leviatán. Estado y sociedad industrial: España 1936-1980*, Alianza, Madrid, 1994.
- PAZ FERNÁNDEZ, Xosé: *Apuntamentos da sanidade eumesa*, Cátedra, nº11, Concello de Pontedeume, 1993, p. 209-234.

RUBIO, Laureano: “La saga Botas”, *Diario de León*, 6 de Maio de 1995.

RUBIO PÉREZ, Laureano: *Botas y Salvadores. Una casta, un linaje, una familia de arrieros maragatos entre los siglos XV y XIX*, Gráficas Gama, León, 1995.

OBRINO CEBALLO, J. e DOMÍNGUEZ FERRO, M.: *Apuntes para un estudio da represión franquista en Pontedeume: a execución do boticario Leonardo Díaz Rosado*, Cadernos do Ateneo Eumés.